

TOONMOMENTEN DIE BLIJVEN HANGEN

Collectief

Koninklijke Academie voor
Schone Kunsten Antwerpen

AP HOGESCHOOL
ANTWERPEN

EDUCATIEVE
MASTER
BEELDENDE
KUNSTEN

We dromen van
een kunstonderwijs
waarin tonen evenveel
aandacht krijgt
als creëren.

Waarin leerkrachten
elkaar versterken in die
zoektocht en
academies met elkaar
verbonden worden.

– *Collectief o!*

Introductie	5
Context & visie: wat is tonen?	7
Vormen van tonen	12
Conclusie	15
Ons antwoord: de o!-fiches	16
Colofon & Bronnen	18

Collectief o!

Wij zijn *Collectief o!*: een collectief van vier leerkrachten in het Deeltijds Kunstonderwijs. We combineren onze ervaring in het lesgeven aan kinderen en jongeren in beeldateliers van verschillende academies met praktijkkennis uit de kunsteducatieve sector. Vanuit een gedeelde interesse in het thema tonen, zijn we samen een onderzoek gestart onder de naam *Collectief o!*.

In het bijzonder focussen we op het tonen van beeldend werk van kinderen en jongeren binnen het DKO.

Voor dit onderzoek gingen we vooral te rade in het werkveld. Wie beter dan onze eigen directie, collega's en leerlingen om te bevragen over dit thema?

Wat ons bij de start opviel, was dat het werk van jonge leerlingen vaak minder aandacht krijgt dan dat van volwassen cursisten. Toch verdient ook hun werk een podium – een plek waar het met zorg, visie en waardering gepresenteerd wordt. Het onderzoek vertrok vanuit één centrale vraag: wat gebeurt er met de kunstwerken van leerlingen zodra ze die mee naar huis nemen? Krijgen ze een plaats aan de muur? Of verdwijnen ze – wat wellicht vaker het geval is – in een kast, om nooit meer bekeken te worden? Of belanden ze misschien zelfs na een tijdje bij het oud papier?

Deze vraag bracht ons bij het kernidee van ons project: ons verdiepen in het begrip tonen. Wat is dat precies? Waarom presenteren we kunstwerken? Aan wie? Wat zijn de uitdagingen van exposeren bij kinderen en jongeren?

En wat is de impact op de jonge kunstenaar, op de leerkracht en op de toeschouwer? Al snel merkten we hoe breed en gelaagd dit thema is. Hoe meer vragen we stelden, hoe meer facetten zich aandienen. Met dit project willen we ruimte maken voor reflectie, maar tegelijk ook concrete handvatten aanreiken. Hoe kan een toonmoment meer zijn dan een eindpunt? Hoe wordt het een betekenisvol onderdeel van het leerproces? Hoe kunnen we leerkrachten en leerlingen begeleiden om werk zichtbaar te maken aan toeschouwers (medeleerlingen, familie, externen)? In dit magazine delen we onze bevindingen, ervaringen en tips. Daarnaast ontwikkelden we fiches als handige tool om het 'tonen' op een speelse, doordachte manier in te zetten tijdens beeldlessen.

Deze publicatie en de bijbehorende fiches richten zich specifiek tot beeldende leerkrachten. We hopen hen te inspireren om het aspect 'tonen' op een andere, bredere manier te benaderen. We zijn ervan overtuigd dat het gebruik van de fiches tot originele en absurde toonmomenten kan leiden. Zodat een origineel toonmoment trots opwekt bij de leerling en een oprechte 'o!' bij de toeschouwer. Beide reacties geven op hun beurt erkenning aan de leerkracht: tonen is zoveel meer dan een stapel tekeningen mee naar huis geven. Het wordt zo een mooie vicieuze cirkel.

Met verbinding als doel, richtten we een online community op. Via deze weg kunnen leerkrachten die geïnspireerd zijn door onze fiches, hun toonmomenten met elkaar delen.

Wat is tonen?

- Het delen van werk is veel meer dan het afsluiten van een les of project. Het is een essentieel onderdeel van het artistiek leerproces, waarbij reflectie, erkenning en dialoog centraal staan.
- Tonen is het zichtbaar maken en delen van artistieke processen en/of resultaten met een publiek.
- Het kan zowel in formele als informele contexten plaatsvinden, en richt zich niet enkel op het eindproduct, maar ook op het leerproces, de keuzes, experimenten en reflecties van de maker.
- Het biedt leerlingen de kans om hun werk betekenis te geven, om in dialoog te gaan met anderen en om zichzelf als kunstenaar te positioneren.

Tonen als ontwikkelingsgebied in pedagogische leerplandoelen

Leerkrachten in het Deeltijds Kunstonderwijs werken met specifieke leerplannen en leerplandoelen. We onderscheiden enerzijds het leerplan van Kunstig Competent en het leerplan van het Speelveld.

Wanneer je je als leerkracht verdiept in beide leerplandoelen, wordt het al snel duidelijk dat het zichtbaar maken van je werk een ontwikkelbare competentie is. Het is iets wat meegroeit met de leerling tijdens diens artistieke ontwikkeling binnen het deeltijds kunstonderwijs. Het is dan ook een belangrijke opdracht voor leerkrachten om het presenteren van werk actief te stimuleren en leerlingen hierin te begeleiden. Door hen stapsgewijs te ondersteunen en te sturen, ontstaat er ruimte om de groei in dit proces doorheen het schooljaar te observeren én te evalueren.

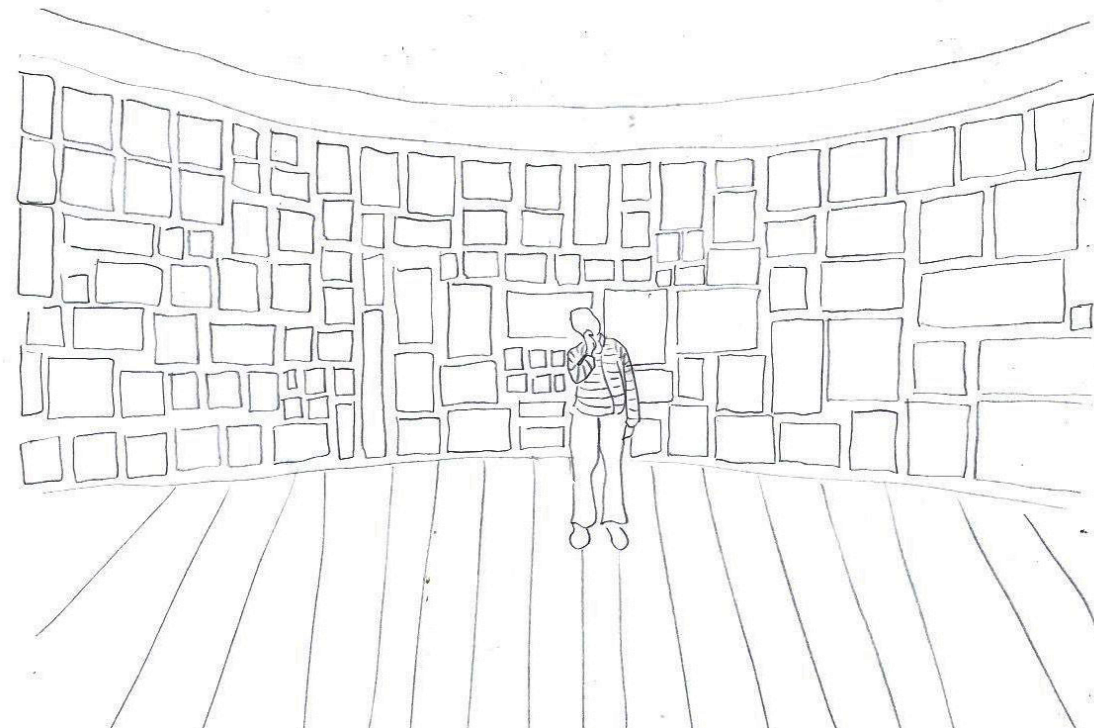
In beide leerplannen wordt tonen niet gezien als een eindpunt, maar als een motor voor groei. Het bevordert eigenaarschap, versterkt de artistieke identiteit en opent deuren naar dialoog en erkenning. Vanuit een pedagogisch perspectief vormt exposeren een krachtig instrument om leerlingen in hun volle potentieel te begeleiden — als maker, als verteller, en als jonge deelnemer aan kunst en cultuur.

KUNSTIG COMPETENT

In het leerplan Kunstig Competent krijgt tonen een plaats als volwaardig ontwikkelingsgebied. Het proces van werk selecteren en tonen wordt er gezien als een essentieel onderdeel van het artistiek parcours van de leerling. Door te leren kiezen, afstand te nemen van eigen werk, en verbinding te maken met een publiek, ontwikkelt de leerling niet enkel artistieke vaardigheden, maar ook zelfinzicht, durf en communicatieve kracht. Tonen wordt zo een vorm van reflectie, expressie én interactie.

HET SPEELVELD

In het leerplan van het Speelveld krijgt deze pijler de volgende eigenschappen: creaties een plaats geven of ontsluiten, zich manifesteren en zorg besteden aan presentatie. Deze formuleringen leggen de nadruk op het zichtbaar maken van het persoonlijke en unieke verhaal van de leerling. Het gaat niet enkel om het presenteren, maar om het tot leven brengen van een creatie binnen een betekenisvolle context. Leerlingen worden uitgedaagd om hun werk een plek te geven in de wereld — op een manier die bij hen past.

Geen formaliteit, maar pedagogisch waardevol

In het onderzoek kwam naar boven dat wanneer je het werk uit de context van het atelier haalt, de leerlingen vaak een ander zicht hebben op dat werk en het voor hen zo een nieuwe waarde krijgt.

Tonen zou ook nodig kunnen zijn om het proces te kunnen volgen en de leerlingen elke keer te laten nadenken over hun werk en de keuzes die ze daarin nemen. Bij mondelinge toonmomenten leer je ze hun werken uit te leggen en zo stil te staan bij wat ze maken. Het zou kunnen helpen om hen kritischer te maken. Het dwingt hen naar buiten te komen met hun ideeën en zich daarbij kwetsbaar op te stellen, omdat ze zich dan blootstellen aan kritiek. Dit kan leiden tot meer inzicht en zelfvertrouwen, wat het leerproces kan stimuleren.

Tonen in de praktijk

Ondanks zijn belangrijke rol in het kunstenaarschap, wordt presenteren in de praktijk vaak gereduceerd tot een voorspelbare of haastige afsluiting: een werkje aan de muur, een toonmoment op het einde van het schooljaar. De drempel om er creatief mee om te gaan, blijkt voor veel leerkrachten hoog – denk aan tijdsdruk, praktische bezorgdheden of het gebrek aan frisse ideeën.

Het belang van kunstbeleving en kunst tonen voor het kind

Kinderen gebruiken en tonen voortdurend hun creativiteit. Ze spelen met fictieve voertuigen en dieren, ze verkleeden zich in de meest fantasierijke figuren en nemen een andere rol in dan zichzelf. Ze bootsen volwassenen na en geven er een eigen creatieve en persoonlijke invulling aan. Ze uiten spontaan hun belevingswereld en laten zo zien hoe ze zich voelen.

Wanneer kinderen kunstwerken tonen aan toeschouwers delen ze hun gedachten en emoties met de buitenwereld. Naarmate ze ouder worden zullen ze zich hier meer geremd in voelen. Verschillende factoren van buitenaf zorgen ervoor dat de focus vanaf 10-jarigen op andere dingen ligt zoals op school, relaties met vrienden, ... Hun ontwikkeling vraagt veel en de spontane creativiteit die er als kind was, vermindert naarmate ze ouder worden. Het is belangrijk om dit aspect te blijven onderhouden. Leerlingen hebben niet alleen tijd en ruimte nodig om kunst te maken, maar ook aanmoediging om hun werk te laten zien aan de buitenwereld. Dit versterkt hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Niet alleen kunnen leerlingen verwonderd zijn over hun eigen creaties, het is ook bijzonder waardevol – en soms spannend – om anderen naar hun werk te laten kijken. Dat moment van gedeelde verwondering maakt kunst presenteren zo boeiend.

“Tonen is belangrijk.
Het brengt gesprek op
gang. Je leert de
belevingswereld van
iemand anders beter
te begrijpen.”

– Geertje Bruyninckx,
directeur Academie Berchem

Tonen van het proces of als deel van het proces

In het Deeltijds Kunstonderwijs is het zichtbaar maken van het creatieproces minstens zo waardevol als het presenteren van het eindresultaat. Door tijdens het maken al bewust stil te staan bij keuzes, leren leerlingen reflecteren en kunnen ze tussentijdse feedback verwerken. Dit maakt het proces een essentieel leermoment.

Het zichtbaar maken van het proces helpt bovendien om het eindresultaat beter te begrijpen. Het laat zien hoe ideeën ontstaan, welke materialen en technieken werden uitgeprobeerd, en hoe een werk zich stap voor stap ontwikkelde. Zeker wanneer die tussenstappen ook beeldend interessant zijn – zoals een storyboard voor een animatiefilm – voegt dit extra betekenis toe aan het werk.

Voor het publiek zorgt dit voor een dieper inzicht en waardering. Het maakt zichtbaar hoeveel denkwerk, experiment en doorzettingsvermogen nodig zijn om tot een creatie te komen. Een toonmoment wordt zo niet alleen een tentoonstelling, maar ook een inblik in het leertraject van de jonge kunstenaar.

“Een proces kan boeiend zijn om te tonen indien het van die mate is dat er een toonmeerwaarde in zit. Dit is dus sterk afhankelijk van het proces, maar net ook een uitdaging om aan te pakken en nieuwe ervaringen op te doen.”

– Liesbet Van Huysse,
directeur Beeldacademie Lier

“Kunnen kiezen wat er getoond wordt is een oefening/doelstelling die een student zelf leert maken. Als docent krijg je daardoor veel informatie in het denkproces van de student.”

– Geertje Bruyninckx,
directeur van Academie Berchem

Tonen als dialoog tussen leerling en leerkracht

Uit de resultaten van onze bevraging bij leerkrachten van verschillende academies blijkt dat de leerkracht toch op zijn minst een begeleidende of sturende rol heeft. Kinderen kiezen niet volledig autonoom het werk dat getoond wordt. Bij jongeren is er meer inspraak mogelijk. Door de wisselwerking tussen leerkracht en leerling wordt elk toonmoment – in de klas of bij een tentoonstelling met publiek – een leermoment. Stimuleer hen dan ook om kritisch na te denken over hoe ze hun werk presenteren.

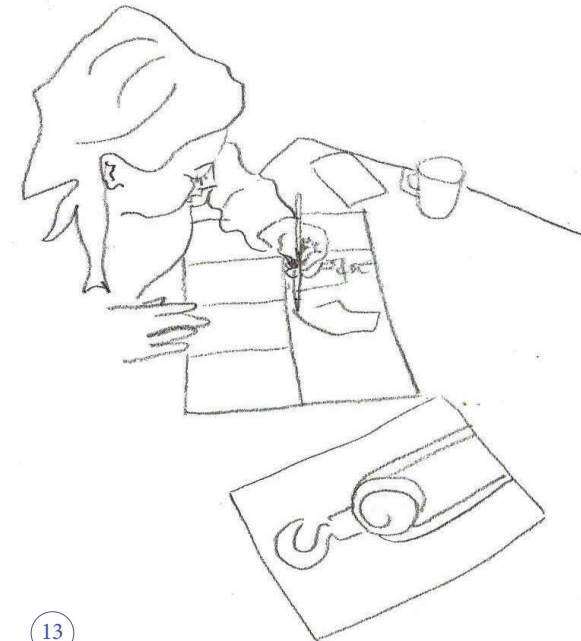
“Tonen betekent jezelf kwetsbaar opstellen, daar moet je zeer voorzichtig mee omgaan. Tonen moet je gradueel aanpakken: eerst aan de leerkracht, dan binnen de klasgroep en dan stapsgewijs naar buiten met oog voor de leerling als persoon. Je moet een respectvolle en stimulerende omgeving opbouwen.”

– Liesbet Van Huysse,
directeur van Beeldacademie Lier

Tonen als kwetsbaar moment

Leerkrachten en directies ervaren dat het tonen van werk aan buitenstaanders vaak als kwetsbaar en spannend wordt beleefd, vooral door kinderen en jongeren. Het wordt als spannend en moeilijk ervaren bij de jonge kunstenaars. De drempel om iets te laten zien blijkt soms hoog, vooral jongeren hebben soms schrik voor kritiek of reacties, of om vergeleken te worden met anderen.

Creëer daarom een veilige omgeving in de klas. Betrek de bezoekers of oefen in kleine groepjes op het tonen van werk. Probeer hen positief te bekrachtigen door de sterktes in het werk te benoemen. Laat bovendien ook altijd de keuze open om het werk niet te tonen als de drempel te hoog blijkt.

Tonen als concept, interactief moment of performance

Afhankelijk van het werk zelf, van de tijd en van locatie kan je werkvormen inzetten om werk te delen binnen een bepaald concept, als interactief moment of in de vorm van een performance. Interactie met het publiek – via vragen, kleine opdrachten of spelvormen – maakt het geheel levendiger en zorgt voor echte ontmoetingen. Hou het tentoonstellingsmoment kort, om de drempel te verlagen. Vraag op voorhand aan het publiek om vragen te stellen aan de leerlingen over hun werk.

Of geef de kinderen of jongeren kaartjes waarop opdrachten, technieken, materialen of begrippen staan (bijvoorbeeld ecoline, pointillisme of fantasie). Aan de hand van die kaartjes gaan kunnen de bezoekers op zoek gaan naar de werken waar die kaartjes op van toepassing zijn. Zo leren de leerlingen op een spontane manier vertellen over wat ze gemaakt hebben.

Toonmomenten die blijven hangen

Soms is er tijd en ruimte om het toonmoment eens op een heel andere manier te doen. Een toonmoment hoeft niet altijd volgens de klassieke formule te verlopen. Door te spelen met vorm, locatie, interactie of tijdsduur, kan je het toonmoment een verrassende wending geven.

Zo kan een speelse of actieve benadering zorgen voor meer betrokkenheid. Of door kunstwerken op een onverwachte manier te presenteren, nodig je het publiek uit om met andere ogen te kijken. Door de leerlingen een rol te geven in de opbouw en presentatie, groeit hun eigenaarschap en trots.

Uit ons onderzoek blijkt dat tonen een wezenlijke, maar vaak onderschatte plek inneemt binnen het kunstonderwijs. Het biedt potentieel om leerlingen te laten reflecteren, te verbinden met hun omgeving en eigenaarschap te voelen over hun werk.

Het tonen van werk is kwetsbaar en het creëren van een veilige omgeving is cruciaal. Positiviteit, luchtigheid en zelfvertrouwen teweegbrengen bij leerlingen zijn belangrijke sleutelbegrippen voor een goed toonmoment.

We merkten dat leerkrachten wel het belang van tonen inzien, maar zich soms beperkt voelen door tijd, infrastructuur of een gebrek aan inspiratie. Tegelijk zagen we ook dat het delen van werk niet één vaste vorm hoeft te hebben – het kan groots of klein zijn, ingetogen of uitbundig, publiek of intiem. Net die veelheid aan mogelijkheden maakt het zo boeiend én zo uitdagend. Zo kwamen er uit de bevestigingen en vooral uit de workshops die we organiseerden heel

wat ideeën naar boven van vormen van toonmomenten die de drempel om iets te delen met het publiek kunnen verlagen, die een interactief moment creëren én die een waardevol leermoment kunnen opleveren.

Het werd duidelijk dat presenteren meer aandacht, meer ruimte, meer speelsheid verdient. Het mag een levendig onderdeel zijn van het leerproces, in plaats van een sluitstuk. En bovenal: het hoeft niet zwaar of moeilijk te zijn. Het mag licht, verrassend en anders zijn. Leerlingen en leerkrachten mogen geprikkeld worden om hun toonmoment ook 'anders' aan te pakken.

Vanuit die inzichten zochten wij naar een manier om leerkrachten te ondersteunen, te inspireren en aan te moedigen om dit aspect een nieuwe plek te geven in hun lespraktijk. Zo wordt het toonmoment een leuk en speels moment om naar uit te kijken, voor elke leerling.

CONCLUSIE

De o!-fiches

ONS ANTWOORD

Om deze visie tastbaar te maken, ontwikkelden we de o!-fiches: een speelse en laagdrempelige tool om leerkrachten te motiveren en inspireren om toonmomenten origineel aan te pakken en meer aandacht te geven in hun lessen.

Het idee voor deze fiches groeide tijdens een inspirerende APERO-avond, waar we enkele van onze eerste ideeën konden uittesten bij medestudenten. We organiseerden toen drie interactieve workshops met deelnemers die allemaal een achtergrond hadden in de beeldende kunsten en/of actief waren als leerkracht in het kunstsonderwijs.

Elke workshop vertrok vanuit een ander uitgangspunt. In de eerste workshop kozen de deelnemers drie willekeurige objecten als vertrekpunt. Ze bedachten daarmee zoveel mogelijk creatieve ideeën voor een toonmoment, die ze visualiseerden met schetsen. In de tweede workshop gebruikten ze ook objecten, maar dit keer om een performance te creëren die het toonmoment verbeeldde. De derde workshop was casusgericht: deelnemers kregen een realistische onderwijscontext voorgeschoteld waarop ze een origineel, maar haalbaar toonmoment moesten bedenken.

De uitkomsten waren verrassend en inspirerend. Het viel ons op hoeveel verbeeldingskracht en inventiviteit er bij de deelnemers aan was — en hoe waardevol het is om die creativiteit te activeren. Dat bracht ons tot een belangrijke vaststelling: leerkrachten beschikken wél over de ideeën, maar missen soms net dat duwtje in de rug om ze in de praktijk te brengen. Net dat willen de fiche bieden: een speelse aanzet om toonmomenten op een frisse manier te benaderen — met dezelfde energie en creativiteit die we zagen in de workshops.

HANDLEIDING

De o!-fiches

Voor leerkrachten met goesting, leerlingen met ideeën en toonmomenten die blijven hangen.

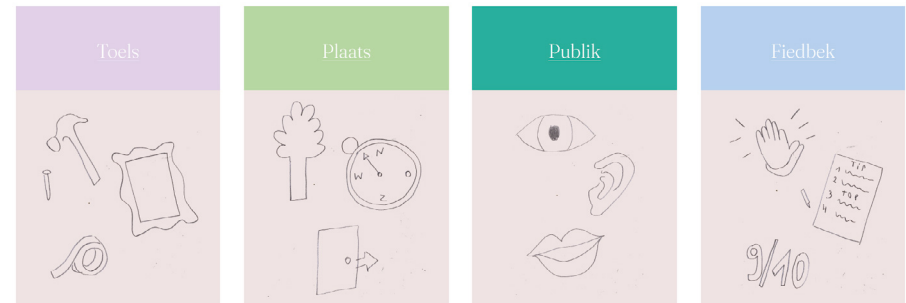
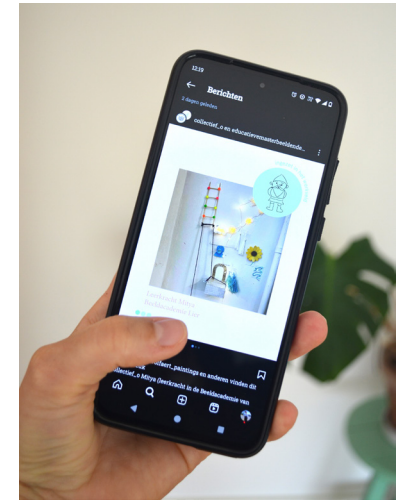
Wat zijn de o!-fiches?
Een visuele manier om te denken bij het bedenken van een toonmoment. Het helpt je om te bedenken hoe je een toonmoment kan maken met een specifiek thema of object. Het helpt je om te bedenken hoe je een toonmoment kan maken met een specifiek thema of object.

En dan: actie!
In elke o!-fiche is er een actie. Na het lezen van de fiche kun je de actie uitvoeren. Het helpt je om te bedenken hoe je een toonmoment kan maken met een specifiek thema of object.

En dan: deelen!
Deel je o!-fiche met andere leerkrachten. Het helpt je om te bedenken hoe je een toonmoment kan maken met een specifiek thema of object.

Tot slot
De o!-fiches zijn geen regels, maar aanpak. Het helpt je om te bedenken hoe je een toonmoment kan maken met een specifiek thema of object.

o-o-o-o-o!
Op elke fiche staan 1, 2 of 3 o!-fiches. Het helpt je om te bedenken hoe je een toonmoment kan maken met een specifiek thema of object.

De fiches zitten vol ideeën voor toonmomenten, die we verspreiden onder academies. Via inspirerende en speelse tekeningen binnen acht categorieën komen leerkrachten tot originele toonmomenten die ze kunnen uitproberen in de praktijk. De fiches zijn opgedeeld in drie graden van 'absurditeit' – van haalbaar en praktisch tot uitgesproken out-of-the-box.

We willen de zwaarte rond het thema doorprikken met de luchtigheid en het spel van onze aanpak.

Via de o!-community op Instagram kunnen leerkrachten hun toonmomenten delen en inspiratie opdoen. Ze kunnen ook zelf ideeën insturen, waardoor de fiches een altijd-groeiende tool worden – van leerkrachten, voor leerkrachten. Zo verbinden we academies met elkaar, stimuleren we uitwisseling, en geven we tonen de plek die het verdient binnen het kunstsonderwijs.

Bronnen:

- Waarom inzetten op kunst en cultuur?
Geraadpleegd op 3/5/2025
opgroeien.be
- Leerplannen Kunstig competent
Geraadpleegd op 7/5/2025
kunstig-competent.be
- Van Kunstig competent naar het Speelveld
Geraadpleegd op 7/5/2025
Document: [van kunstig competent naar het speelveld
dkokompas.ovsg.be](http://van.kunstig.competent.naar.het.speelveld.dkokompas.ovsg.be)

Colofon:

Auteurs & onderzoek:

Inne Goossens, Louise Wauters,
Yentl Demunter en Veerle Geerinckx

Opleiding:

Kunsteducatieve master beeldende kunsten

Instelling:

Koninklijke Academie voor Schone Kunsten
Antwerpen, AP-Arts

Academiejaar:

2024-2025

Begeleiding:

Lore Suls en Kristof Van Gestel

Vormgeving:

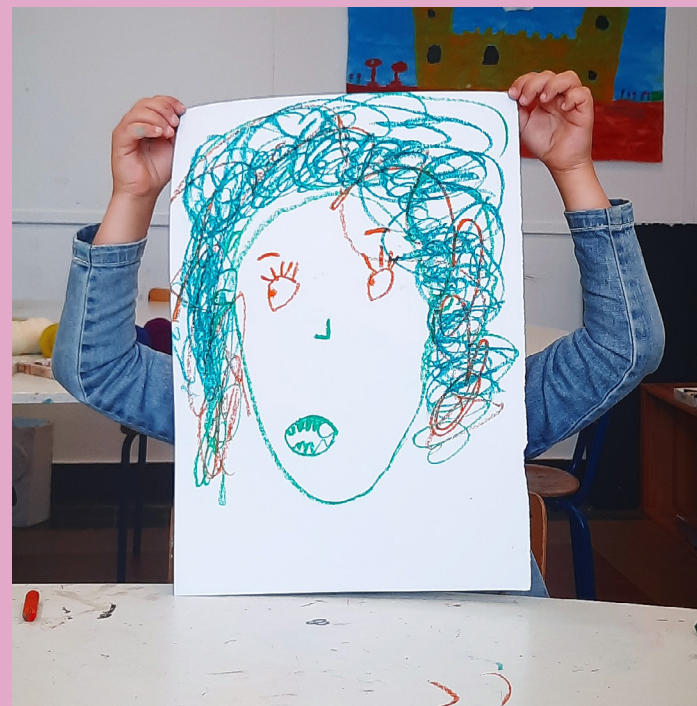
Louise Wauters, Veerle Geerinckx
en Inne Goossens

Illustraties:

Yentl Demunter

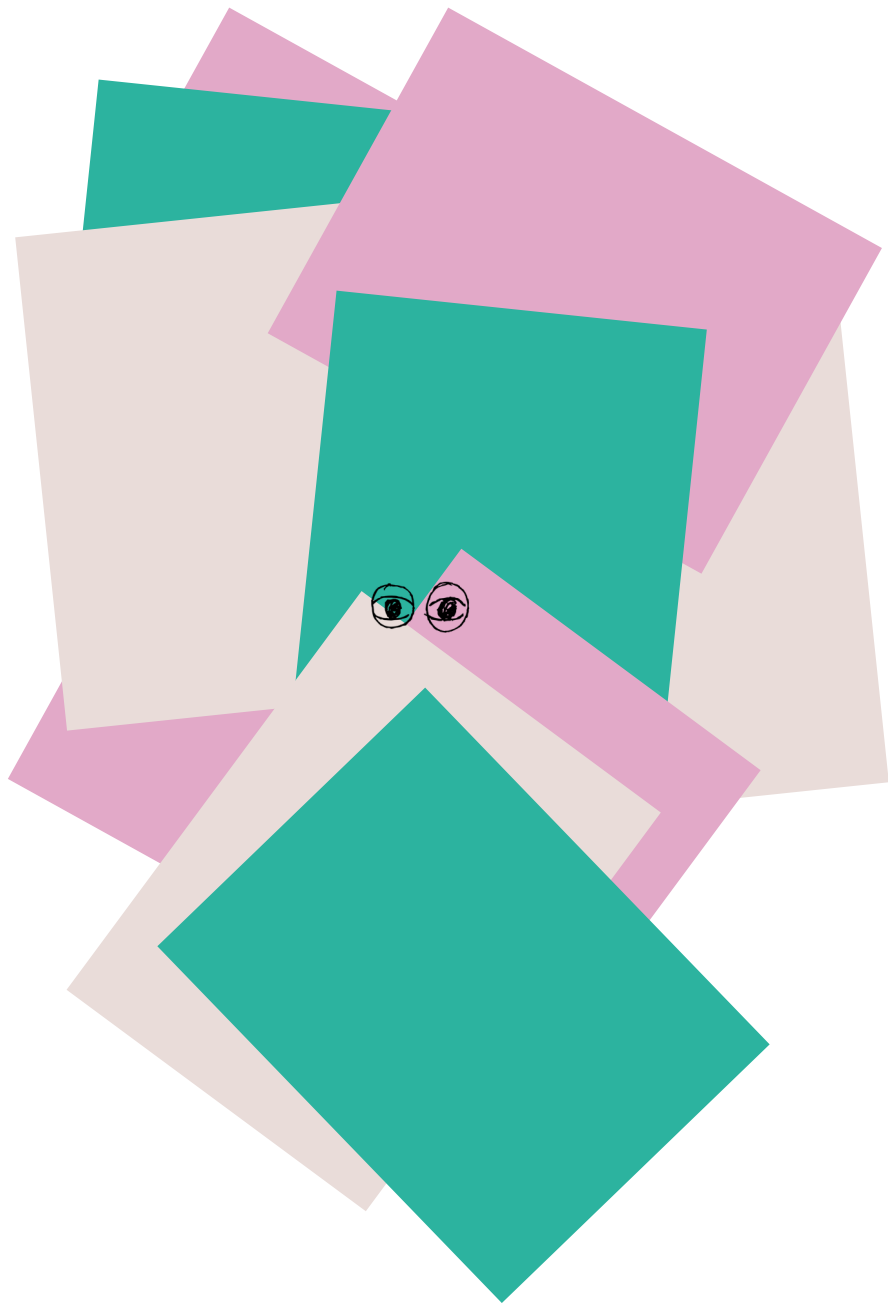
Met dank aan:

- De leerlingen, leerkrachten en directies van Academie Berchem, Beeldacademie Lier en Kaska dko die deelnamen aan onze bevragingen.
- De docenten en medestudenten van de educatieve master, voor zowel hun kritische, motiverende feedback en hun inbreng gedurende het proces van dit project, als voor hun inspiratie en enthousiasme tijdens de lesmomenten en de apero-avonden.
In het bijzonder: Catherine De Somer, Ludovik Colpaert, Liesbet De Pooter, Nel Maertens, Thorsten Staes

Wil je onze tekeningen zien? Draai je om en tel tot tien!

Pas op, hier huppelen kunstwerken!

Zag je dat schilderij in de glijbaan?

Ik hoop dat mijn bomma komt kijken.